

GEOGRAFIA DELS MONESTIRS FEMENINS VALENCIANS EN LA BAIXA EDAT MITJANA

per

Josepa Cortès-Vicent Pons

Universitat de València

Resumen: Este artículo trata de la geografía de los monasterios femeninos en la Baja Edad Media valenciana. Se analiza el papel de estos centros religiosos en el desarrollo económico y social de la zona, así como su influencia en la vida cultural y espiritual de la época. Se estudia también la evolución de su patrimonio y su relación con el poder feudal.

Llevat de les monografies puntuals sobre alguns monestirs femenins o de les obres de caràcter general que tracten de passada algun aspecte de la vida monàstica, sovint des d'una perspectiva eminentment economicista,¹ la historiografia medieval valenciana no ha presat massa atenció al món de l'espiritualitat femenina. Els monestirs masculins no han tingut millor sort, a excepció dels grans cenobis cistercencs, posseïdors d'un considerable patrimoni senyorial, que han permès el seu estudi des de l'òptica de les relacions feudals entre el monestir i els seus vassalls.

D'altra banda, no hi ha dubte que les especials vicissituds que sofriren els convents i monestirs peninsulars com a conseqüència tant de la desamortització dels béns eclesiàstics com de la guerra del 1936, així com la desaparició de gran part de les comunitats religioses, ha ocasionat la pèrdua de gran part de la documentació, en uns casos, o la dispersió dels fons arxivístics en altres, obstacles als quals s'afegeixen les dificultats d'accés que imposa la clausura monàstica. És per això que, en els casos en què s'ha conservat, la documentació monacal valenciana es troba repartida atzarosament entre les seccions de *Clero* de l'Archivo Histórico Nacional, a Madrid, i de l'Arxiu del Regne de València, a més dels fons que segueixen custodiant-se als mateixos arxius conventuals. Potser aquest seguit d'obstacles explique en part l'escassesa d'estudis sobre les monges valencianes. Precisament per tal de pal·liar aquestes deficiències d'accés i de coneixement de les

¹ Per exemple, l'obra de CABANES PECOURT, M.D., *Los monasterios valencianos. Su economía en el siglo XV*. València, 2 vols, 1974.

fonts històriques, es treballa actualment en la localització i catalogació dels arxius monàstics.²

Si les fonts documentals presenten les dificultats que acabem d'exposar, comptem però, en canvi, amb una inestimable producció bibliogràfica generada pels propis ordes monàstics al llarg d'un període d'autoexaltació que s'estén del segle XVI al XVIII, durant el qual es van publicar cròniques i documents que posaven de manifest el passat gloriós de cada congregació i donaven a conèixer les seues figures més destacades. Aquesta tendència, generalitzada a tota Europa, la trobem també a la Corona d'Aragó, on Diago,³ Hebrera,⁴ Jordán⁵ i Álvaro,⁶ amb el propòsit de remuntar al màxim l'antiguitat del seu origen, fan una primera aproximació a l'estudi dels ordes establerts en la demarcació monàstica de la província d'Aragó i dels convents valencians, establint la seua nòmina i els anys de fundació. A més, alguns erudits conventuals realitzaren, ja al XVIII, estudis sobre monestirs concrets. És el cas d'Agustí Sales, cronista de la ciutat i regne de València, que en 1761 elaborà una història del monestir de la Santíssima Trinitat;⁷ de Vicente Beaumont de Navarra, que publicà en 1725 un compendi històric sobre el convent de dominicanes de Santa Maria Magdalena;⁸ i

² Encara que alguns han estat ja publicats, la majoria resten inèdits o estan encara en curs. Cfr. FARFAN NAVARRO, M. C., *Real monasterio y convento de la Puridad. Catálogo de los fondos existentes en el Archivo del Reino de Valencia*. València, 1990; GALIANA CHACON, J.P., *Del claustro al señorío: el archivo del monasterio de Santa Clara de Xátiva*. València, tesi de llicenciatura inèdita, 1988; ARGENTE, F.J. et alii, *Catálogo documental del convento de San José y Santa Tecla de la ciudad de Valencia*. València, 1985 (inèdit); Idem, *Catálogo documental del convento de la Trinidad en el Archivo del Reino de Valencia*. València, 1985 (inèdit); i els treballs en curs d'elaboració de CASTILLO, J., *Catàleg de l'Arxiu del monestir de Santa Clara de Gandia*. València, 1991; CORTÉS, J.-MANDINGORRA, M.L.- PONS, V., *Catàleg de l'Arxiu del monestir de la Santíssima Trinitat de València*. València, 1991.

³ DIAGO, F., *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores desde su origen y principio hasta el año 1600*. Barcelona, 1599.

⁴ HEBRERA, A., *Crónica seráfica de la santa Provincia de Aragón de la regular observancia de nuestro padre san Francisco*. 2 vols. Zaragoza, 1703-1705. Un segle més tard es publicà una història de l'orde franciscana de la província de València: MARTÍNEZ COLOMER, V., *Historia de la Provincia de Valencia de la regular observancia de san Francisco*. 2 vols. València, 1803.

⁵ JORDÁN, J., *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la Sagrada Orden de los ermitaños de nuestro gran padre san Agustín*. 3 vols. València, 1704-1712.

⁶ ÁLVARO, J., *Fundación y verdadera relación de algunas cosas de los monasterios de la orde del Cister, comunmente dicha de san Bernardo, en la Corona de Aragón*. València, 1595.

⁷ *Historia del real monasterio de la Santíssima Trinidad, religiosas de santa Clara de regular observancia, fuera de los muros de la ciudad de Valencia*. València, 1791.

⁸ *Compendio histórico del real convento de Santa María Magdalena de religiosas del gran patriarca santo Domingo de la ciudad de Valencia*. València, 1725.

de Josep Sorribas, autor en 1741 d'una narració històrica sobre el monestir de la Puritat,⁹ convents tots ells de la ciutat de València. Al segle XIX destaquen una història del convent de santa Clara de Gandia¹⁰ i una història del convent de Sant Cristòfol de València.¹¹ També es conserven una gran quantitat de manuscrits fets pels cronistes dels ordes o per persones relacionades amb els diferents convents.¹² Del segle XX cal citar l'estudi d'Almela i Vives sobre el convent de Jerusalem de València¹³ i l'obra de Carlos Sarthou Carreres sobre els monestirs valencians,¹⁴ a més d'un gran nombre d'articles publicats en revistes editades pels diferents ordes.¹⁵

Darrerament, esdeveniments de caràcter conjuntural, com ara la celebració en 1990 del Vè centenari de la mort de sor Isabel de Villena, han propiciat estudis sobre l'obra literària de l'abadessa del monestir de la Trinitat.¹⁶ De tota manera, pel que fa a l'edició de fonts només comptem amb l'edició de la regla del convent d'agustines de Sant Josep de València, que data de la primera meitat del segle XVI i que en l'actualitat és un dels pocs manuscrits coneguts d'una traducció catalana d'una regla monàstica femenina.¹⁷

⁹ *Narración histórica de la antigüedad y progresos del real monasterio de la Purísima Concepción de la ciudad de Valencia*. València, 1741.

¹⁰ *Historia del convento de Santa Clara de Gandía*. València, 1848. En realitat aquest llibre és la reedició de la segona part de l'obra d'Alonso PASTOR, *Soledades del amor divino y dulces laberintos del encerramiento interior de las almas limpias con Dios, fundadas en la Sagrada Escritura y Santos Padres, aplicadas y explicadas con la ilustre fundación y progreso virtuoso del santuario y convento real de Santa Clara de Gandía, con las vidas de muchas admirables religiosas...* València, 1655.

¹¹ ORTÍ, J., *Historia del hallazgo de la imagen de san Cristóbal y fundación de religiosas canongesas agustinas de la ciudad de Valencia*. València, 1899.

¹² Cfr. bibliografia de CABANES PECOURT, M.D. *Op. cit.*

¹³ ALMELA I VIVES, F., *El monasterio de Jerusalem, un convento de franciscanas en Valencia*. València, 1941.

¹⁴ *Monasterios valencianos (su historia y su arte)*. València, 1943.

¹⁵ *Archivo Iberoamericano de Cultura, Escritos del Vedat, Cistercium, Estudis franciscans etc.*

¹⁶ HAUF, A.G., *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*. Barcelona, 1990, especialment pp. 303-391; *Idem.*, "Text i context de l'obra de sor Isabel de Villena". *Literatura valenciana del segle XV: Joanot Martorell i sor Isabel de Villena*, València, 1991, pp. 91-124. També en 1989, amb motiu del Vè Centenari de la fundació del monestir de Santa Anna i la Mare de Déu del Peu de la Creu de Sagunt, s'ha publicat un llibre commemoratiu amb estudis sobre la seua història: AA.VV., *El convent de Santa Anna de Morvedre*. 2 vols. Sagunt, 1990.

¹⁷ Manuscrit editat i estudiat per FUSTER, J., *Les constitucions del convent de Sant Josep. Estudi filològic*. 2 vols. València, tesi doctoral inèdita, 1985, cfr. també GONZALEZ, M. - RUBIÓ,

Geografia monàstica

En la baixa Edat Mitjana el monestir es constitueix en un punt de referència dins del context urbà, en un nucli econòmic important, amb una raó de ser que anirà variant en el temps d'acord amb la societat que el sustenta, i en un element d'atracció de certs cercles del món burgès. És el cas de la ciutat de València, i també de les principals ciutats del regne, on s'establiran ben aviat els ordes monàstics femenins. Tanmateix, les fundacions no hi seran molt nombroses, almenys en el període comprès entre la conquesta cristiana del segle XIII i el concili de Trento, que és el marc cronològic que hem delimitat per a aquest estudi, sobretot si les comparem amb les que es produeixen a Catalunya, Castella i la resta d'Europa en aquests segles.¹⁸ Al segle XIII només es creen establiments monàstics femenins a la ciutat de València i a Alzira, dels quals un sol pertany a l'orde del Císter. De fet, és en aquest segle quan la vida religiosa surt del quadre monàstic tradicional per a ser substituïda pels ordes mendicants, especialment els frares menors de sant Francesc i els predicadors de sant Domènec,¹⁹ ordes que experimentaran una gran expansió al llarg de la centúria i durant els últims segles medievals.

En 1268 es fundà a la ciutat de València, sota la protecció de l'abat de Benifassà i del d'Escarp (El Segrià) i amb la dotació de Teresa Gil de Vidaure, el monestir cistercenc de Nostra Senyora de *Gratia Dei*, dit de la Saïdia²⁰ per la seua ubicació al Pla de la Saïdia, en el raval de Sant Guillem, constituït per una primera comunitat procedent de San-

A., "La regla de l'orde de santa Clara de 1263, un cas concret de la seua aplicació: el monestir de Pedralbes de Barcelona". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 3 (1982) pp. 9-46.

¹⁸ Per posar només un exemple, a la ciutat de Perugia existien als segles XIV i XV almenys 27 monestirs femenins. Cfr. CASAGRANDE, G., "Insediamenti religiosi femminili a Perugia nell'area Monteluca-San Bevignate (secoli XIII-XV)" en *Templari e ospitalieri in Italia. Quaderni Storici del comune di Perugia*, 4 (1987), pp. 46-52.

¹⁹ MASOLIVER, A., *Història del monaquisme cristià. De sant Gregori el Gran al segle XVIII*. Barcelona, 1980 pp. 142-143.

²⁰ YAÑEZ, D., "El monasterio cisterciense de Gratia Dei o Zaidia". *Cistercium*, 11 (1959) pp. 182-204; FERRAN SALVADOR, V., "El real monasterio cisterciense de Gratia Dei (Zaidia) en Valencia, aportación a su historia". *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 22 (1961) pp. 60-108; CABANES CATALÀ, M.L., *La Zaidia: un monasterio valenciano en la Edad Media*. València, tesi doctoral inèdita, 1974; idem., *Fuentes para el estudio de un monasterio valenciano femenino. El monasterio de Gratia Dei, alias de la Zaidia*. València, 1984; idem., "Monasterio de la Zaidia y su abaciologio". *Mèanges à la mémoire du père Anselme Dimier, II. Histoire cistercienne, 4. Abbayes*. (Arbois, 1984) pp. 463-470.

ta Maria de Vallbona. Abans, probablement entre 1239 i 1249, s'havia fundat el monestir de Santa Isabel i Santa Clara de menorettes,²¹ sota la protecció de Jaume I i Violant d'Hongria i amb la donació per part del noble Eiximèn Peres d'Arenós dels terrenys per a edificar la fàbrica del monestir, a les portes de la moreria, en el camí de Quart. En 1287, 1298 i 1300 respectivament, obriren casa els altres ordes mendicants en expansió: les dominicanes, amb el convent de Santa Maria Magdalena,²² situat extramurs a la vora de la porta de la Boatella, en la partida de Na Rovella; i les agustines, amb el de Sant Julià,²³ situat en el camí de Morvedre, i el de Santa Celestina, la comunitat del qual, en 1420, es tralladarà a Sant Julià.

Fora del terme de la ciutat de València, únicament, com hem dit, a la ciutat d'Alzira es funda durant el segle XIII un monestir de monges. Amb el patrocini de Jaume I es crea en 1273 el convent d'agustines de Santa Maria Magdalena,²⁴ el qual, després d'una avinguda del Xúquer, va ser traslladat en 1320 a Xàtiva, donant origen al convent cistercenc del Montsant, situat extramurs de la ciutat, en la pujada del castell. En 1326, en el seu testament, Saurina d'Entença, muller de l'almirall Roger de Llúria, dotava la fundació d'un monestir de clarisses en Xàtiva, sota l'advocació de Santa Clara. En 1357, i com a conseqüència de la guerra amb Castella, el monestir va ser traslladat des del seu emplaçament original extramurs a l'interior, al costat de la Porta Nova.²⁵ L'any 1394 es fundà a Alzira, amb monges procedents del convent de Santa Maria de Montalegre (Barcelona), el convent d'agustines de Santa Bàrbara,²⁶ situat en el raval, fora de les muralles. La comuni-

²¹ SORRIBAS, J. *Op. cit.*; IVARS CARDONA, A., "Año de fundación y diferentes advocaciones que ha tenido el monasterio de La Puridad de la ciudad de Valencia". *Archivo Iberoamericano de cultura*, XIX (1932) pp. 435-464.

²² BEAUMONT DE NAVARRA, V., *Op. cit.*

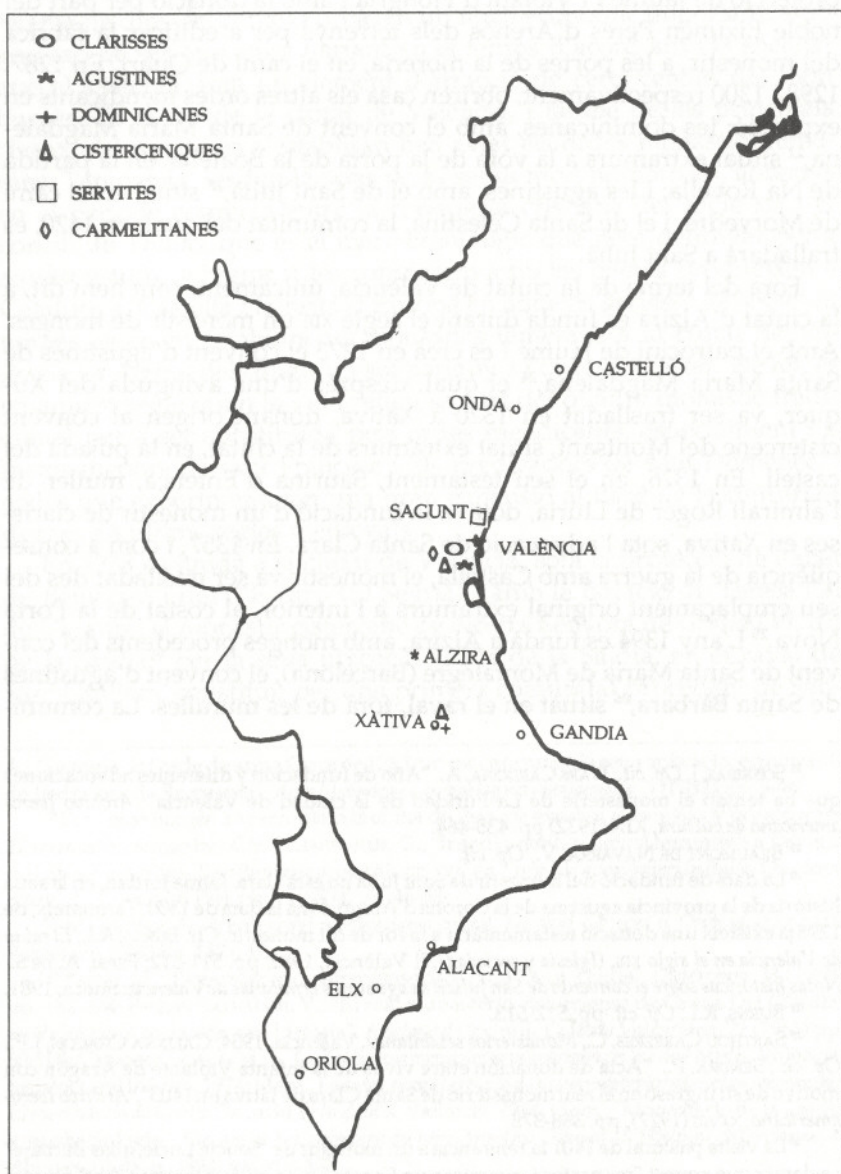
²³ La data de fundació del monestir de Sant Julià no està clara. Jaime Jordan, en la seua història de la província agustina de la Corona d'Aragó dóna la data de 1300. Tanmateix, de 1298 ja existeix una donació testamentària a favor de dit monestir. Cfr. BURNS, R.I., *El reino de Valencia en el siglo XIII. (Iglesia y sociedad)*. II València, 1982, pp. 511-512; FERRI, A. DE S., *Notas históricas sobre el convento de San Julián de agustinas eremitanas de Valencia*. Sueca, 1981.

²⁴ BURNS, R.I., *Op. cit.* pp. 512-513.

²⁵ SARTHOU CARRERES, C., *Monasterios setabitanos*. València, 1954; GALIANA CHACON, J.P., *Op. cit.*; SENDRA, P., "Acta de donación entre vivos de la infanta Violante de Aragón con motivo de su ingreso en el real monasterio de Santa Clara de Játiva en 1403". *Archivo Iberoamericano*, xxviii (1927), pp. 368-378.

²⁶ La visita pastoral de 1401 fa referència a un monestir de "Sancte Lucie, alias Barbare" i aclareix que aquest "monasterii canonicarum Sancte Lucie, ville Algetzire, (est) noviter

MAPA I
Els monestirs femenins al regne de València (segles XIII-XVI)

tat es traslladà en 1409 a la ciutat de València, on fundà el convent de Sant Cristòfol,²⁷ en terrenys de l'antiga sinagoga. Més nombroses foren les fundacions del segle xv i primeries del xvi fins al Concili de Trento, especialment de monges clarisses.²⁸ Aquestes tindrien casa a Gandia (Santa Clara, 1429),²⁹ València (Santíssima Trinitat, 1445,³⁰ i Santa Maria de Jerusalem,³¹ 1497), Oriola (Sant Joan Baptista, 1493),³² Elx (L'Encarnació, 1517),³³ Alacant (Santa Faç, 1518), Castelló (Mare de Déu del Roser, 1540) i Onda (la Puríssima Concepció, 1550). Pel que fa als altres ordes, les dominicanes establiren monestirs a València (Santa Caterina de Sena en 1491, construït sobre el fossar de la jueria) i a Xàtiva (la Consolació en 1520, al costat del Portal Fosc);³⁴ les agustines a València (Sant Josep, en 1520, situat al Portal dels Tints, junt al bordell,³⁵ la Mare de Déu de l'Esperança, en 1509, al camí de Burjas-

erectum seu translatum de Santa Barbara ad ecclesiam ipsam Sancte Lucie". Cfr. TRENCHS, J.-CARCEL, M.M., "Les visites pastorals: metodologia d'estudi". *Quaderns de Sueca*, VI (1984) p. 29.

²⁷ ORTI, J., *Op. cit.*

²⁸ AGULLO PASCUAL, B., *Monasterios de las federaciones de las clarisas y de las concepcionistas de Valencia, Aragón y Baleares, en el centenario de la restauración de la provincia franciscana de Valencia*. València, 1979 (exemplar ciclostil. lat).

²⁹ Aquest monestir el fundà en 1429 Violant d'Aragó, abadessa del convent de Santa Isabel i Santa Clara de València, i filla del duc de Gandia, però als pocs anys, en 1445, aquesta comunitat abandonava Gandia i fundava a València el de la Santíssima Trinitat. En 1462 es procedí a la restauració de Santa Clara de Gandia per iniciativa de Lluís Vic. Cfr. ALONSO PASTOR, *Op. cit.*; AMORÓS, L., *El monasterio de Santa Clara de Gandia y la familia ducal de los Borja*. Gandia, 1981.

³⁰ SALES, A., *Op. cit.*; MANGLANO BALDOVI, V., *El monasterio de la Trinidad de Valencia, hijuela de las clarisas de Gandia*. (s. ll., s.d.), (exemplar mecanografiat).

³¹ ALMELA I VIVES, F., *Op. cit.*

³² En 1474 el consell municipal demanà que es fundàs un convent de clarisses a Oriola, en 1490 una butlla pontificia aprovà la fundació i en 1493 la família Cascant va fer donació dels terrenys extramurs que abans ocupaven els mercedaris (BELLOCH, P., *Anales de Orihuela*. Siglo xvii. Edició a càrrec de J. Torres Fontes. Múrcia, 1957, VILAR, J.B., *Los siglos xiv y xv en Orihuela*. Múrcia, 1977, pp. 341-351.

³³ El 25 de maig de 1516 el consell municipal comprà els terrenys per a construir el convent, i el 5 de maig de 1517 els lliurà a la comunitat (Arxiu Municipal d'Elx. Actes Municipals, 1516-1517). IBARRA RUIZ, P., Noticia de la fundación de los Conventos de la Merced, de las Monjas Clarisas de la Encarnación y el de Religiosos Franciscanos Descalzos de San José. Alacant, 1931.

³⁴ SARTHOU CARRERES, C., *Op. cit.*

³⁵ FUSTER, J., *Op. cit.*; FERRI, A. de S., *Apuntes históricos sobre el convento de San José y Santa Tecla de agustinas ermitañas de Valencia*. Sueca, 1981.

sot) i a Alzira (Santa Llúcia, 1536),³⁶ l'orde carmelita fundà el primer convent femení en 1502: el de la Mare de Déu de l'Encarnació, prop del portal del Coixo, a la ciutat de València.

Per completar el món religiós femení cal tenir en compte també l'existència de beateris que funcionaren durant un breu espai de temps, sense arribar mai a consolidar-se com a monestirs, però seguint una orde o regla. És el cas de l'orde de frares i monges penitents, dissolt al Concili de Lió de 1274, que el 1316 encara tenia casa a València, on convivia dones conegudes com a beguines, que havien adoptat el Tercer Orde de sant Francesc.³⁷ En 1448, el manifest dels benifets i altres institucions eclesiàstiques ordenat per Alfons el Magnànim fa referència a les dones mendicants de la casa de Sant Miquel de Lliria.³⁸ Finalment, Sanchis Sivera dona notícia de l'existència d'altres beateris a Sogorb, Oriola i València, aquest darrer al carrer dels Renglons.³⁹ De tots ells, només l'antic beateri de Santa Anna de Sagunt, que des de l'any 1388 existia amb religioses mantellades no claustrals, passarà en 1489 a erigir-se en monestir, en adoptar l'orde servita, moment en què es traslladarà a un nou emplaçament situat entre el camí de Gilet i la sèquia dels Pous.⁴⁰

L'elecció del lloc d'assentament dels convents no era mai arbitrària, el món urbà és el preferit, i bé que fora de les muralles de la ciutat, se situen sempre al recer de les seues portes principals i al costat de les grans vies de comunicació. Aquesta tendència pròpia dels ordes mendicants,⁴¹ també serà observada per les branques femenines dels altres ordes, com és el cas dels monestirs de la Saïdia en València i del Montsant en Xàtiva. D'altra banda, l'elecció d'un centre urbà venia mediatitzada també pel volum de població i, sobretot, per l'existència d'un fort patriciat urbà que, junt amb la noblesa, afavoriren els monestirs amb generoses donacions i col·locaren a les seues filles conve-

³⁶ Un manuscrit anònim de 1753 que pretén ser una història d'Alzira fa referència a la fundació en aquesta ciutat, en 1536, d'un monestir d'agustines sobre un antic convent de servites (Real Academia de la Historia. Manuscrit C-20).

³⁷ RUBIO VELA, A.- RODRIGO LIZONDO, M., "Els beguins de València en el segle XVI. La seua casa hospital i els seus llibres". *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, I (1984), pp. 327-341.

³⁸ Arxiu del Regne de València. Mestre Racional, 7922, f. 59.

³⁹ SANCHIS SIVERA, J., *Nomenclator geográfico eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*. València, 1922, p. 422.

⁴⁰ A.A.V.V. *El convent de Santa Anna de Morvedre*. 2 vols, Sagunt, 1990.

⁴¹ LE GOFF, J., "Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale. État de l'enquête". *Annales*, E.S.C. (1970) pp. 924-946.

nientment dotades; i també per l'existència d'una forta religiositat entre el poble menut que el fes objecte de la seua generositat per tal de mantenir el monestir.⁴² Així ho manifestava en 1356 l'abadessa de Santa Clara de Xàtiva en demanar el trasllat de la comunitat a València, després que el monestir i la ciutat haguessen sofert les conseqüències de la pesta de 1348 i hagués estat enderrocat l'edifici durant la guerra amb Castella.⁴³

La fundació i dotació d'un convent plantejava una sèrie de problemes que expliquen el seu escàs nombre i l'existència de beateris o comunitats femenines eremítiques en llocs on no es donaven els requisits òptims per a fer front a una fundació. D'altra banda, és notori el fet que els monestirs femenins solen estar situats en enclaus on prèviament s'havia instal·lat ja un monestir masculí de l'orde, que hi exercirà la seua tutela. També el patriciat urbà es mostrava interessat en la creació d'aquest tipus d'establiments: en són testimoni els monestirs de clarisses de Xàtiva, Oriola i Elx i el de servites de Sagunt, constituïts tots ells a petició dels jurats de les respectives ciutats. Les autoritats municipals, però, no dubtaven tampoc a denunciar davant la Corona i les autoritats eclesiàstiques l'allunyament de les comunitats religioses de l'espiritualitat de la regla, qüestió que es convertí en un mal endèmic durant la baixa Edat Mitjana. L'any 1380 els jurats de la ciutat de València advertien a Joan I que "són esdevenguts alguns escandells en lo monestir de les dones preycadores de aquesta ciutat".⁴⁴ Altre tant passava a Xàtiva amb el convent del Montsant, que l'any 1580 es reconvertí en priorat masculí, sota la direcció de Valldigna,⁴⁵ per disposició de l'arquebisbe Ribera i a petició del consell municipal de Xàtiva i de la mateixa abadia de Valldigna.

També va ser important en la creació de nous convents la protecció de la Corona. De fet, la preponderància dels cenobis franciscans en el regne de València durant l'Edat Mitjana s'explica sobretot pel recolzament de la casa reial, que afavorí la fundació de monestirs, els va fer beneficiaris de donacions i privilegis, i fins i tot arribaren a prendre

⁴² Contràriament als frares mendicants, les monges, adscrites a la clausura, no podien demanar almoïna, ni predicar, ni exigir penitències, tampoc no podien celebrar misses i, per tant, els calien els dots i les donacions a més de les inversions rendals. Cfr. PARISSÉ, M., *Les nonnes au Moyen Age*. Le Puy, 1983.

⁴³ GALIANA CHACON, J.P., *Op. cit.*

⁴⁴ RUBIO VELA, A., *Epistolari de la València medieval*. València, 1985, pp. 240-241.

⁴⁵ SARTHOU CARRERES, C. *Op. cit.*, VICIANA, M.D. *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*. València, 1564-1972.

l'hàbit alguns dels seus membres.⁴⁶ El cas més evident d'aquesta protecció a l'orde el proporciona Maria de Castella, muller d'Alfons el Magnànim, que fundà en 1428 el convent de la Mare de Déu de Jesús i en 1445 el de la Santíssima Trinitat, ambdós a València, a més de diversos convents a Mallorca, Aragó i Catalunya.⁴⁷ A canvi, els fundadors, es reserven una sèrie de drets sobre els convents, com ara la intervenció en l'elecció de l'abadessa, ser soterrat al claustre i poder entrar en la clausura. També la preferència entre el poble per aquest orde mendicant queda de manifest en l'elecció testamentària dels hàbits de sant Francesc i santa Clara com a sudari.⁴⁸ De tota manera, cal aclarir que aquesta predilecció pels franciscans per part de la casa d'Aragó no és exclusiva, sinó que la seua protecció s'estenia també a altres ordes, que es van veure afavorits igualment per donacions, i, d'altra banda, que aquesta situació privilegiada dels convents franciscans és general a tota Europa.

La fundació d'un convent o monestir plantejava dos tipus de problemes: d'una banda, l'adquisició dels terrenys per a edificar la fàbrica del monestir i, d'altra, trobar una comunitat que es fes càrrec del nou establiment monàstic. El primer problema es resolia amb una donació reial o amb la d'un noble o un ciutadà. El mapa de la localització dels monestirs femenins de la València medieval evidencia com l'elecció de l'enclau del futur monestir està condicionat per la falta d'espai a l'interior de la muralla de la ciutat, que porta els monestirs a zones suburbanes, en una posició semi-rural. Es pot observar així com els primers monestirs fundats després de la conquesta apareixen en els camins d'eixida de la ciutat, al costat de la primitiva muralla que seria enderrocada el 1348, i que en el moment de la seua ampliació quedaran enclavats en la xarxa urbana. Al mateix temps es produeix un procés d'absorció dels monestirs més menuts i perifèrics per part dels més consolidats i amb un major patrimoni, o com a conseqüència de la despoblació provocada per epidèmies, caresties, catàstrofes naturals (avingudes o riudes) i guerres, que els col·locava en una situació pe-

⁴⁶ WEBSTER, J.R., "Ejemplos de devoción real a los franciscanos de Valencia. Piedad o Política?". *La sociedad mediterránea all'epoca del Vespro. XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, IV (Palerm, 1984) pp. 443-451.

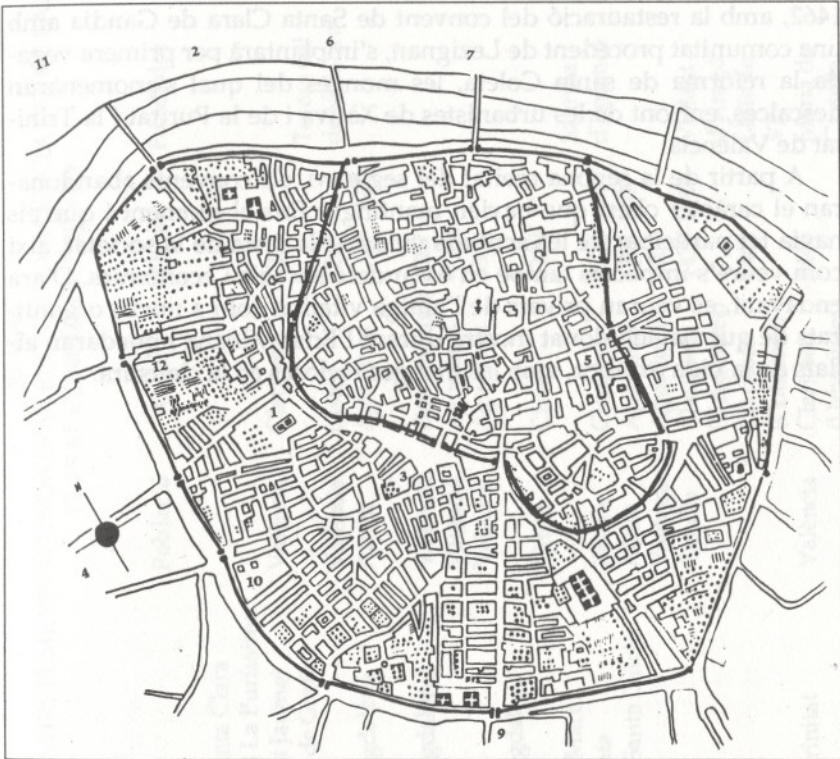
⁴⁷ HERNÁNDEZ-LEÓN DE SÁNCHEZ, F., *Doña María de Castilla esposa de Alfonso V el Magnánimo*. València, 1959.

⁴⁸ PONS, V., *Testamentos valencianos en los siglos XIII-XVI: testamentos, familia y mentalidades en Valencia a finales de la Edad Media*. Universitat de València, tesi doctoral inèdita, 1987.

MAPA II

Els monestirs femenins a la ciutat de València (segles XIII-XVI)

1. Santa Isabel i Santa Clara (La Puritat).
2. Nostra Senyora de Gràtia Dei (La Saïdia).
3. Santa Maria Magdalena.
4. Sant Julià.
5. Sant Cristòfol.
6. Santa Celestina.
7. La Santíssima Trinitat.
8. Santa Caterina de Sena.
9. Santa Maria de Jerusalem.
10. La Mare de Déu de l'Encarnació.
11. La Mare de Déu de l'Esperança.
12. Sant Josep.

rillosa. Pel que fa a la qüestió de les noves fundacions calia comptar amb una comunitat de monges disposada a abandonar el seu monestir per a desplaçar-se, en ocasions des de llocs ben allunyats, encara que, i com es pot veure en el cas valencià, exceptuats els primers monestirs fundats al segle XIII, les comunitats dels quals procedien de Catalunya,

la resta seran fundats pels ja existents a la ciutat de València. D'altra banda, els períodes crítics de forta relaxació monàstica alternen amb els canvis de conducta espiritual, propiciats per les successives reformes de les regles. El cas de les clarisses és ben evident: sols el monestir de Santa Isabel i Santa Clara va adoptar la Primera regla de santa Clara aprovada pel papa en 1253, mentre que la resta adoptà la reforma d'Urbà IV o Segona Regla de santa Clara, que posava les monges sota la protecció dels convents masculins i era més permissiva amb la possessió d'un patrimoni i amb la rigidesa de la clausura. Més tard, en 1462, amb la restauració del convent de Santa Clara de Gandia amb una comunitat procedent de Lezignan, s'implantarà per primera vegada la reforma de santa Coleta, les monges del qual s'anomenaran descalces, enfront de les urbanistes de Xàtiva i de la Puritat i la Trinitat de València.

A partir de la segona meitat del segle XVI, els convents abandonaran el caràcter obert que havien mantingut fins el moment i que els havia fet participar de les actituds vitals de la resta de la societat, així com veure's implicats també en escàndols sexuals i econòmics. D'ara endavant, es veuran privats de l'antiga vitalitat com a nuclis organitzats de què havien donat mostra durant l'Edat Mitjana i quedaran aïllats de la vida exterior, amb les monges recloses en la clausura.

QUADRE 1
 MONESTIRS FEMENINS FUNDATS AL REGNE DE VALÈNCIA DES DE LA CONQUESTA
 FINS AL CONCILI DE TRENTO

68

Monestir	Població	Orde	Data	Fundador	Procedència
1. Santa Isabel i Santa Clara (a partir de 1534 La Puríssima Concepció i Sant Jaume)	València	Clarisses	1249		
2. Nostra Senyora de Gratia Dei o Saïdia	València	Císter	1268	Teresa Gil de Vidaure	Santa Maria de Vallbona
3. Santa Maria Magdalena	Alzira	Agustines	1273-1320		Santa Maria Magdalena (Montpeller)
4. Santa Maria Magdalena	València	Dominicanes	1287		Santa Inés (Bolònia)
5. Sant Julià	València	Agustines	-1298		
6. Santa Celestina	València	Agustines	1300		
7. Santa Maria Magdalena de Montsant	Xàtiva	Císter	1320		Santa Maria Magdalena (Alzira)
8. Santa Clara i la Mare de Déu Assumpta	Xàtiva	Clarisses	1326	Saurina d'Entença	Sta. Isabel i Sta. Clara (València)
9. Santa Barbara/Santa Llúcia	Alzira	Agustines	1394-1409		Montalegre (Barcelona)
10. Sant Cristòfol	València	Agustines	1409		Santa Barbara (Alzira)
11. Santa Clara	Gandia	Clarisses (Urbanistes)	1429-1445	Violant d'Aragó	Sta. Isabel i Sta. Clara (València)
		Clarisses (Coletines)	1462	Lluís de Vic	Lezignan
12. La Santíssima Trinitat	València	Clarisses (Urbanistes)	1445	Maria de Castella	Santa Clara (Gandia)

Monestir	Població	Orde	Data	Fundador	Procedència
13. Santa Anna i la Mare de Déu del Peu de la Creu	Sagunt	Servites	1489	Consell Municipal	
14. Santa Caterina de Sena	València	Dominicanes	1491		Mare de Déu dels Àngels (Barcelona)
15. Sant Joan Baptista	Oriola	Clarisses	1493	Consell Municipal	
16. Santa Maria de Jerusalem	València	Clarisses	1497	Lluís de Cabanilles	Santa Clara (Gandia)
17. Mare de Déu de l'Encarnació	València	Carmelites	1502		
18. Mare de Déu de l'Esperança	València	Agustines	1509		Sant Julià (València)
19. Mare de Deu de l'Encarnació	Elx	Clarisses	1517	Consell Municipal i Marquès d'Elx	
20. Santa Faç	Alacant	Clarisses	1518		Santa Clara (Gandia)
21. Mare de Déu de la Consolació	Xàtiva	Dominicanes	1520		
22. Santa Llúcia	Alzira	Agustines	1536		Mare de Déu de l'Esperança (València)
23. Sant Josep i Santa Tecla	València	Agustines	1538		
24. Mare de Déu del Roser	Castelló	Clarisses	1540		La Puríssima Concepció i Sant Jaume (València)
25. La Puríssima Concepció	Onda	Clarisses	1550		